

שער א':

הלכות ומנהגים לט"ו בשבט

אור הגנוז, מ' בובר:

בסעודת פירות ארץ-ישראל בחמישה עשר בשבט, ביקש רבי מנחם מנדל מקוצק מתלמידו, רבי יצחק מאיר, לדרוש מענייני דיומא. פתח רבי יצחק מאיר בפלפול בסוגיית הגמרא על ראש השנה לאילן, שאל ותירץ, הקשה ופירק. אמר לו רבי מנחם מנדל, לו היינו בארץ ישראל, די היה לנו לצאת לשדות ולהתבונן באילנות כדי להבין מהו ראש השנה לאילן, פשוטו כמשמעו.

ראש השנה לאילנות

'ארבעה ראשי שנים הם... באחד בשבט - ראש השנה לאילן, כדברי בית שמאי, בית הלל אומרים בחמשה עשר בו' (משנה ראש השנה, פ"א מ"א). בהלכה יש שתי משמעויות מרכזיות לתאריך ט"ו בשבט: האחת לעניין מניין שנות הערלה, והשנייה לעניין הפרשת תרומות ומעשרות.

לעניין שנות ערלה

1. אם העץ סיים את מניין שלוש שנות הערלה, אזי פירות שחנטו קודם ט"ו בשבט עדיין נחשבים פירות ערלה ואסורים באכילה ובהנאה והפירות שיחנטו מט"ו בשבט ואילן, יהיו בחזקת 'נטע רבעי' ומותרים באכילה לאחר חילום. ואילו עץ שכבר עברו עליו ארבע שנים מן הנטיעה, פירות שיחנטו מט"ו בשבט ואילן יתחייבו בכל דיני הפרשת תרומות ומעשרות.
2. יש כמה מינים של עצי פרי שחונטים בסביבות חודש שבט, כמו השסק, השקד והלימון. אם חלק מן הפירות חנטו לפני ט"ו בשבט וחלקם יחנטו לאחריו והעץ כבר סיים את שלוש שנות הערלה, יש בעיה בנוגע למניין שנות הערלה, הואיל ועדיין צריך להמתין לפירות שחונטים לאחר ט"ו בשבט שלאחר שנות הערלה. פעמים שבאותו עץ חלק מן הפירות חונטים לפני ט"ו בשבט ואסורים באיסור ערלה, וחלקם חונטים לאחר ט"ו בשבט ומותרים. לכן לפני ט"ו בשבט מומלץ להוריד את כל הפירות והחנטים שמצויים על העץ, ואז ברור שכל הפרחים שיפרחו לאחר ט"ו בשבט, יהיו משנת 'נטע רבעי'.

לעניין תרומות ומעשרות

1. ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות לעניין תרומות ומעשרות. פרי שיחנט מט"ו בשבט ואילן ייחשב לפרי של השנה החדשה, ופרי שחנט לפני ט"ו בשבט, נחשב של השנה הקודמת.
2. אין להפריש תרומות ומעשרות מפירות שנה אחת על פירות משנה אחרת, וכן לא בכל שנה משנות השמיטה מפרישים אותו המעשר (בשנים א, ב, ד, ה לשמיטה - מעשר שני ובשנים ג, ו לשמיטה - מעשר עני).
3. יש כמה מינים של עצי פרי שחונטים בסביבות חודש שבט, כמו השסק, השקד והלימון. אם חלק מן הפירות חונטים לפני ט"ו בשבט וחלקם לאחריו,

נוצרת בעיה של הפרשה 'משנה על חברתה'. לכן אם יש אפשרות, מומלץ לסמן את הפירות שכבר חנטו לפני ט"ו בשבט, כדי שיהיה ברור אילו פירות חנטו לפני ט"ו בשבט ואילו חנטו לאחריו. בדיעבד או אם אין אפשרות כזו, מותר להפריש כרגיל ולומר בנוסח: 'עוד תשע מאיות בצד התחתון של מה שברצוני לתקן - הרי הן מעשר שני; ואם צריך להפריש מעשר עני - הרי הן מעשר עני'.

מנהגי היום

1. אין מתענים ואין נופלים אפיים ואין אומרים תחנון בט"ו בשבט. אם חל ט"ו בשבט בשבת, אין אומרים 'אב הרחמים' ו'צדקתך צדק'.
2. יש הנוהגים לאכול בט"ו בשבט משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, יש האוכלים שנים עשר מיני פירות, ויש האוכלים שלושים מינים. שלושים המינים נחלקים כך: עשרה מינים שגם פריים וגם קליפתם נאכלים (כגון: ענבים, תאנים ותפוחים), עשרה מינים שקליפתם נאכלת וגרעינם נזרק (כגון: זיתים וחרובים) ועשרה מינים שתוכם נאכל וקליפתם נזרקה (כגון: שקדים ואגוזים).
3. יש הנוהגים לאכול אתרוג בט"ו בשבט, ועדיף אתרוג שבירכו עליו בסוכות.
4. נוהגים לאכול מפירות ארץ ישראל וללמוד בזמן האכילה את ההלכות השייכות למצוות התלויות בארץ. כשאין פירות ארץ ישראל בנמצא, נהגו לאכול מפירות חוץ לארץ.
5. יש להקפיד בכל השנה, וקל וחומר בט"ו בשבט, שהפירות הנאכלים יהיו בלי חשש ערלה, מעושרים כדין ונקיים מתולעים.
6. יש שנהגו להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג נאה לשנה הבאה.

סדר אכילת הפירות וברכתם

1. מקדימים לאכול מאכל שברכתו 'המוציא', לאחר מכן מאכל שברכתו 'מזונות' ולאחר מכן יין.
2. נוהגים ששבעת המינים קודמים לכל פירות העץ האחרים. לעומת זאת, הרמב"ם סובר שיש להקדים את הפירות שחביבים עליו כעת, ויש הנוהגים כדעתו.
3. כל הקודם בפסוק 'ארץ חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש (תמרים)' (דברים ח, ח) - קודם לברכה, ועל כן הגפן קודמת לתאנה, התאנה - לרימון, והזית קודם לתמר.
4. כל הקרוב למילה 'ארץ' בפסוק, חשיבותו גדולה יותר: הזית והתמר קודמים לגפן, לתאנה ולרימון מכיוון שהזית והתמר נכתבו מיד לאחר המילה 'ארץ' השנייה, ואילו הגפן, התאנה והרימון מופיעים בריחוק של שתי מילים לפחות מהמילה 'ארץ' הראשונה ('חיטה ושעורה').

5. חיטה ושעורה שעובדו לתבשיל או פת, קודמות לזית ולתמר, אבל האוכל חיטה או שעורה יבשות או בתור משקה (שברכתן 'אדמה' או 'שהכול') - פירות שבעת המינים קודמים להן.
6. פירות העץ קודמים לפירות האדמה, ויש אומרים שאם פרי האדמה חביב עליו מאוד, יש לברך עליו לפני פרי העץ.
7. האוכל פירות ארץ ישראל משבעת המינים, צריך להזכיר בברכה 'מעין שלוש' את שבחה של ארץ ישראל, ואם הפירות מארץ ישראל, חותם 'על פירותיה' (רוב הזיתים, הרימונים והתמרים הם מגידולי הארץ. הצימוקים - חלקם מארץ ישראל וחלקם מחוץ לארץ).
8. האוכל פירות חו"ל חותם 'על הפירות'. בכל מקום שיש לו ספק אם הפירות מארץ ישראל או מחו"ל, יסיים 'על הפירות'.
9. אם אכל פירות משבעת המינים מהארץ ומחו"ל, יחתום 'על הפירות'.
10. ברכת 'מעין שלוש' פוסרת גם את פירות העץ שאינם משבעת המינים.

נטיעות בט"ו בשבט

כיום ט"ו בשבט מזוהה גם עם קיום מצוות יישוב הארץ על ידי שתילת עצים. ראשית 'חגיגת' הנטיעות בט"ו בשבט מיוחסת לרב זאב יעבץ, מנהל בית ספר בזיכרון יעקב, בט"ו בשבט תר"ן. לאחר מכן הסתדרות המורים בארץ ישראל וק"ל הטביעו מנהג זה בציבור. מנהג זה הוא מנהג חיובי שיש בו התחברות והתקשרות לארץ ישראל ומצוות יישוב הארץ, אך איננו שייך דווקא ליום ט"ו בשבט.

1. יש שנוהגים לטעת עצים בט"ו בשבט, ובפרט עצי פרי, כדי לקיים את מצוות יישוב ארץ ישראל.
2. לפני שקונים את העצים במשתלה, יש לברר האם מותר לטעת את העצים - האם אין בהם בעיה של כלאי אילן (הרכבה האסורה). בעיית הכלאיים קיימת בעיקר באגס, אפרסק, נקטרינה, שזיף ומשמש, אך תיתכנה הרכבות אסורות גם במינים אחרים. אפשר למצוא סקירה של צירופי כנות ורוכבים מותרים ואסורים באתר האינטרנט של מכון התורה והארץ, בכתובת: www.toraland.org.il.
3. בשנת השמיטה יש מצוות 'שביתת הארץ' והעבודות החקלאיות אסורות, ולכן אסור לנטוע נטיעות.

זהירות מחרקים

- יש להיזהר מאוד מחרקים בפירות לכל אורך השנה, ובייחוד בט"ו בשבט.
1. זית: אם יש כתמים (שלא נוצרו מלחץ) חומים או שחורים או נקב קטן, יש לפתוח בסכין ולוודא שאין בו נגיעות.
 2. תמרים: תמר לח - יש לבדוק שהפרי שלם, ואין צורך בבדיקה נוספת. תמר יבש - יש לפתוח לאורכו; להוציא את הגרעין ולבדוק בעין

- משני צדדיו. אם יש פירורים קטנים או חורים, יש לחתוך את האזור הנגוע או להשליך את כל התמר. לעתים יש בתמר גבישים לבנים, אלו סוכרים ואין בהם חשש חרקים.
3. צימוקים: יש להשרות במים חמים. לאחר שהצימוק מתרחב יש לבחוש את המים ולבחון אם יש חרקים צפים על המים.
4. תאנה: בתאנה יבשה החרקים מצויים והבדיקה קשה מאוד. על כן עדיף להימנע מאכילתה. מי שאכילת תאנים מאוד חשובה לו, צריך תחילה לשטוף את התאנה, לשפשף אותה מבחוץ היטב בכל קפל ולאחר מכן לחתוך את התאנה, להסיר את מקום הפתח ולבדוק את מרקמה. כל מקום שהוא שחור או כהה יותר מן הרגיל, יש לחתוך ולהסיר.
5. רימון: אם יש בקליפתו נקבים או גוון כהה, יש לפתוח ולבדוק היטב בהתבוננות. מסירים את כל החלקים שיש בהם חששות. יש להיזהר שכנימות הדבוקות על הפרי לא תידבקנה לידיים.

ט"ו בשבט שחל בשבת

1. כשט"ו בשבט חל בשבת, עדיף לאכול מפירות ט"ו בשבט בתוך הסעודה, לאחר הקידוש וברכת 'המוציא', ולא בין הקידוש לסעודה, כדי שלא לבוא לידי ספק בברכה אחרונה.
- כמו כן, אפשר לעשות סעודת פירות לאחר ברכת המזון, אולם ישתדל לשהות זמן מה אחר הסעודה, כדי שלא תהא אכילתו גסה ולא יברך ברכה שאינה צריכה.
2. מי שצריך לאכול פירות ט"ו בשבט אחר הקידוש וקודם הסעודה, ינהג כדלהלן: אם אכל פירות שצריך לברך עליהם בסעודה (כגון: תמרים, תאנים) ולא יאכל עוד מפירות אלו בסעודה - חייב לברך ברכה אחרונה קודם נטילת ידיים. אולם אם יאכל פירות אלו גם בתוך הסעודה, בני אשכנז אינם צריכים לברך ברכה אחרונה. חלק מן הפוסקים הספרדים סוברים כך גם כן, ויש מחכמי ספרד שפוטרים מברכה אחרונה אפילו אם לא יאכל בסעודה מפירות אלו.
3. על יין או פירות המעוררים את התיאבון (כגון: חמוצים, זיתים) אינו מברך ברכה אחרונה קודם הסעודה.
4. אם אכל ירקות שאין מברכים עליהם במהלך הסעודה (כגון: תפוחי אדמה, גזר), יש לברך עליהם ברכה אחרונה קודם הסעודה.
5. יש להסיר כנימות ולשפשף את הפירות ממזיקים בערב שבת, כדי שלא לבוא לידי איסור בורר בשבת. מותר לשטוף את הפירות מריסוסים ומאבק בשבת סמוך לאכילה.
6. אם מצא חרק בפרי, יש לחתוך את מקום החרק עם חלק מן הפרי הראוי לאכילה.
7. תפילה על אתרוג נאה: בשבת יכולים לבקש על כך בתפילת 'אלקי נצור', ואין בכך בקשת צרכים בשבת.

